

Милан Д. ИВАНОВИЋ*
ЈП „Службени гласник”
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 12. 2025.
Прихваћен: 15. 6. 2026.

ЧЛАНОВИ ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ И УСТАНОВА БАШТИНИЦА КАО РОДОНАЧЕЛНИЦИ СРПСКЕ ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКЕ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ

Прави почеци енциклопедијске лексикографије на српском језику пружају се од 1818, када је објављена прва (додуше делом чланака) одговарајућа публикација, до 1888, када је објављен први прави биографски речник. У то седмодеценијско раздобље спадају и три покушаја на која се овде скреће посебна пажња – једна општа енциклопедија, додуше веома сажета и тематски устројена, једна права али недовршена струковна енциклопедија, те безуспешан покушај да се покрене израда праве опште енциклопедије са склоношћу ка националној, као жанра који је у датој лексикографској делатности био и остао језгрени. У раду се првенствено показује да су у свим поменутих пројектима водећу улогу имали, одн. могли имати чланови Друштва српске словесности и установа баштинеца, те да је у последњем случају, с Ђ. Даничићем као несуђеним посредником, Српско учено друштво могло наступити и као „организатор израде колективног дела”.

Кључне речи: лексикони, енциклопедије, енциклопедијска лексикографија, енциклопедистика, Друштво српске словесности, Српско учено друштво.

1. Увод. Двестота годишњица Вуковог *Српског рјечника*, који представља највећу прекретницу не само српске лингвистичке лексикографије него и стандардизације српског језика уопште, обележена је врло свечано, између осталог узорном изложбом и монументалним каталогом српских речника који су у разним жанровима израђени и објављени у међувремену (в. Тешић и др. 2018). Иако је исте године ваљало обележити и два века прве српске публикације која у наслову садржи назив *енциклопедија* (в. поглавље 2), то се није десило никако. Пре свега другог овај податак одражава чињеницу да код нас енциклопедијска металексикографија или *метаенциклопедистика* као дисциплина није конституисана (већ и утолико што нема моно-

* mipozega@yahoo.com; ORCID: 0009-0002-8637-5593

графија, научних скупова, струковног часописа и удружења, нити студијског програма), премда је радова који на то упозоравају – пружајући првенствено преглед досадашње српске продукције енциклопедија с лексиконима – у последње време ипак било колико-толико (Оцић 2014а: 291–292, 2014б: 290, 310–313; Млакар 2017: 36–38, 2019: 51–53).

Као један такав рад, са скромним спознајним помаком напредом, схватиће се, надамо се, и предстојећи редови, чији непосредан повод, поред два века од Даничићевог рођења, представља и 175-годишњица првог српског универзалног компендијума (в. поглавље 4). С таквим поводом, а посредством категорије првог текста у најзначајнијим жанровима, у раду се, наиме, приказују и почечи и прапочечи српске енциклопедијске лексикографије или *енциклопедистике*, при чему се нарочито истичу за то заслужни појединци.

2. У почетку (ипак не) беше Вук. Чињеница да су енциклопедије с лексиконима једна од најмаркантнијих тековина новог века никако не значи да састава који се могу окарактерисати као енциклопедијски није било и много раније. И те како их је било током српског средњег века, не само у преводној књижевности него и унутар оригиналног стваралаштва, представљеног (в. нпр. Томин 2020: 266–268) *Горичким зборником* Н. Јерусалимца (1441/42). У потоњој Дубровачкој републици (в. нпр. Бојовић 2025: 270, 282–284) било је и животописних зборника – попут Ђурђевићевог, Цријевићевог и Сладовога – који су устројавани алфаветски, одн. абecedно, дакле биографских речника, али њихов језик није био српски, него латински. Старији од двају српских просветитељских горостаса, 3. Орфелин, своја енциклопедистичка настојања јесте испољио у више публикација, међу којим се – као лексикон (или макар заматак лексикона) астрономије и физичке географије (Чалић 2023: 31–33) – издваја *Вечни календар* (1783), али су све те публикације устројаване тематски. Утолико се може рећи, макар за сада са сигурношћу да нема старије, да је прва оригинална публикација српског језика која је, додуше делом чланака, енциклопедијска а одликује се лексикографски типичним устројем – *Српски рјечник* (1818, ²1852).

Мноштво азбучно поређаних лема Вук је, наиме, по савету Ј. Копитара, обрадио не само према „језичком знању” него и према „знању о свету”. Као први припадник словенског света који се постарао „да тачно објасни речи које по свом значењу припадају само народу чији се језик описује” и тако докаже да ваљан „речник једног језика” не сме бити „само допуна његовим граматикама” (Срезњевски [1846] 1937: 393), Вук је – другим речима – описао (и то помоћу знатно више обележја у односу на гарнитуру унутарјезички разликовних) мноштво појмова који су својствени српском народу а тичу се обичаја, веровања, друштвених и породичних односа, становања, исхране, ношње, превоза, привређивања, ратовања, лечења, уметничког и другог стваралаштва... (Радовановић М. 1973: 69–80, 101–143). Тако је његов *Српски рјечник* постао и „енциклопедија народног живота и патријархалне културе” (Деретић 2004: 565), прецизније речено – етнографски лексикон.

Исте године П. Михаилович објављује *Енциклопедију или Краткоје описаније свију наука* (1818), прву српску књигу која је понела дотични, с

данашњег становишта њој неодговарајући назив. Као превод с неког (и даље непознатог) немачког предлошка, она, наиме – у средњоевропском маниру с размеђа XVIII и XIX в. – даје само систематику целокупне науке, с називима дисциплина и кратким описом њихових предмета и приступа (Жуњић 2021: 70–71). У датом контексту сваки је такав преглед одређиван као *енциклопедија*, иако је у односу на (тадашњи) енциклопедијски прототип – француску *Енциклопедију* (1751–1772) обухватао само њену уводну расправу.

3. ПРВЕНАЦ ЕСЕЛИСТИЧКЕ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКЕ. Прва за сада позната српска публикација која се цела састоји од опсежнијих азбучно поређаних чланака биће Стаматовићев *Млади Сербљин у всемирном царству* (1834). Намењена првенствено српској омладини, одабране појмове у вези с читавим Земљиним шаром она сваком кориснику тумачи помоћу занимљивости и уопште несвакидашњих података (в. нпр. *књигопечатња* и *књигохранилице*), нарочито оних који се истичу као рекордни (в. нпр. *сзѝкознаніе*). Стил је за (данашњу) енциклопедистику необичан, углавном есејистички, с неочекиваним поређењима и метафорама (в. нпр. *законъ (religіa)* и *два толмача*).

Штета је што данас о Стаматовићевим намерама при стварању једне овакве књиге не знамо ништа извесно. А те су намере изреком јамачно биле уписане у њено (можда заувек загубљено) „објавленіе”, које се, као раније публиковано, помиње на последњој страници књиге. Извесно је, с друге стране, да се у раздобљу Стаматовићевог прегнућа рубрика сличних занимљивости („достопаменности”) јављала у календарима-магазинима попут Тироловог *Банатског алманаха* (1827–1829) и обновљеног Давидовићевог *Забавника* (1833–1836). Једна тадашња (периодична?) публикација истог наслова – *Достопаменности*, I/1 (1834) њима је, штавише, била посвећена у целости.

4. ПРВЕНАЦ ОПШТЕ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКЕ. Лагано премештање нововековног средишта српског културног живота из крајева под хабзбуршком управом одражава се и у чињеници да су публикације описане у овом и следећем поглављу, за разлику од претходних, изашле у Кнежевини Србији, прецизније Београду. Обе су при томе настале у наставном контексту: друга на вишем, универзитетском нивоу, а прва на нивоу почетног образовања, и то захваљујући П. Радовановићу, који је тада био „главнѝй управитель осн. школа К. С.”.

Мисли се на *Опита знања сваком човеку нужна* (1850, ²1856), која су 1855. г. код истог издвача објављена и у преводу на бугарски језик. Осмисливши ту књигу, како и сам каже, не само за ученике него „и за оне, кои далѝ науке продужавати не могу ил’ нећею, а читати знаю”, и написавши је опет „тако [...], како ће се одѝ свакогѝ лако разумѝти”, П. Радовановић (1856: II, III) је на 184 стр. октав формата¹ сместио следећих шест поглавља: „Наука о човеку” (са одељцима о телу и души, одн. њиховим деловима, способностима и поремећајима), „Познаванѝ природе или свѝта” (с потпоглављима о „животинјама”, „растѝнијама”, „ископаемима”, као и „ползи, коју изѝ сва три царства природе имамо, и уживамо”), „О земљописанію” (с потпоглављима о

¹ Прво издање штампано је на мањој осмини, па запрема више страница.

појединим континентима и њиховим земљама), „Изъ Историѣ” (са одељцима о повести појединих народа и њихових држава), „О Богу, вѣрозакону и цркви” (с потпоглављима која приказују националну и општу црквену историју и библијско предање, те наводе одабране молитве, поуке и пословице), „Додатакъ” (у којем се налазе „Образцы у животу употребителны сочиненія”, „Нѣки примѣри рачуна”, „Таблица найобичнии текући новаца” и „Таблица лихве (интереса)”).

Будући тематски устројена и, што је много важније, овако сажета, дотична се књига ипак не може назвати (типичном) општом енциклопедијом. Свакако коректније одређење било би *универзални компендијум*.

5. Прва ПРАВА АЛИ НЕДОВРШЕНА СТРУКОВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА. Напредак српске просвете, посебно Београдског лицеја, у чијој се библиотеци од 1844. или 1845. г. находила и француска *Енциклопедија* (Јагодић 2013: 137–138), довео је и до појаве прве праве, додуше недовршене публикације струковне енциклопедистике. Чим је, наиме, Београдски лицеј прерастао у Велику школу (1863/64), међу професоре је ступио и В. Јовановић, који је исте године, а на основу учења француских и енглеских либералних мислилаца, покренуо изразу *Политичног речника*. При томе му је као узор послужио двотомни *Dictionnaire général de la politique* М. Блока (1863–1864). Замишљен као „енциклопедија политичких наука” (Јовановић С. [1948] 1991: 111), које укључују и политичку географију и политичку економију итд., Јовановићев је подухват од 1870. до 1873. остварен томовима А–Ђ, док су чланци Е–З у своје време припремљени за штампу. Чланци И–Ф остали су пак у рукопису, који се чува у Историјском архиву Београда. Ваља додати, особито у вези са следећим поглављем овог рада, да су томови Б–Ђ објављени уз финансијску потпору Српског ученог друштва, мада је први од њих првобитно био одбијен због прече подршке (*Југословенском*) *општем научном речнику* (Милосављевић 2023б: 421, 428–436, 439).

У предговору *Политичном речнику*, „Каква је ово књига”, одражава се потпуно развијена свест о мерилима (релевантности) којим при селекцији спознаја треба да се руководи струковни, у датом случају политиколошки лексикограф. Његов је задатак, вели В. Јовановић (1870: vii) „да изложи основне истине, общте појмове и начела политике, као што их је напредак искуства и науке освештао, а критика разлога и дела пречистила”. Задатак му је, поред тога, „да изложи общтија питања политике о којима се још већа”, да ово штавише учини „са мњењима за и против, те да их здрави разум може упоредити према оним истинама, које су у политици већ общте признате”. У истој су мери напредни, ваља напоменути, и Јовановићеви погледи на врлине и мане алфаветског устроја, као и на поступке којим се те мане донекле отклањају.

6. Први НЕУСПЕЛИ ПОКУШАЈ ОСТВАРЕЊА ПРАВЕ ОПШТЕ ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ (СА СКЛОНОШЋУ КА НАЦИОНАЛНОЈ). *Енциклопедија наука*, чију је израву Друштво српске словесности, на предлог потпредседника Д. Матића, покренуло 1863. г., па обуставило већ почетком наредне године услед суспензије рада читавог ДСС, није била енциклопедија у данас ужем смислу тог назива код нас.

Сваки члан ауторског колектива требало је, наиме, да састави или (уз прилагођавања) преведе по књигу или неколико књига посвећених појединим дисциплинама, што је Д. Матић, без обзира на обуставу пројекта, потом и учинио (Милосављевић 2023а: 203–207, 214–216) двома тематски устројеним: *Историјом филозофије по Шлегелу*, I–II (1865) и *Науком о васпитавању по Рику и још неким писцима*, I–III (1866–1868). Будући да је по један аутор био задужен и за историју српског народа, историју српске књижевности и „земљопис српских земаља” (Радња ДСС 1863: 386–387), може се рећи и да би дотична енциклопедија, мада имплицитно одређена као универзална, ипак нагињала националној.

Очигледно преамбициозно замишљен био је и следећи покушај, инициран предлогом „да Српско учено друштво ступи у свезу с ученим друштвима српско-хрватским, словенским и бугарским ради тога, да се изда азбучни речник о свима наукама на језику српско-хрватском (ћирилицом и латиницом) и бугарском”, који је на састанку Одсека „историчког и државничког” 2/14. марта 1871. изнео редовни члан С. Бошковић. Одбор СУД је након „саслушања о томе свију одсека” идеју прихватио две недеље касније, одлучивши и да Стојановићев предлог „штампа у новинама и у особитој брошури” (Радња СУД 1871: v, vii–viii). Прво је и учињено, и то под насловом „Југословенски општи научни речник”, исте године у *Српским новинама*, а следеће у *Гласнику СУД* (33: 272–281). Из тог се текста не ишчитава каква је публикација тачно планирана, осим да би је чинили чланци поређани по „писменима”. С обзиром на наслов, рекло би се да је још вероватнија претпоставка изнета поводом претходног покушаја – да би, као номинално општа, ова енциклопедија ипак нагињала националној, онако како нагињу и многе потоње, нпр. *Большая российская энциклопедия* (2004–2017), па и (у ширем смислу, не само британске, одн. америчке нације него и читаве Англосфере) *Encyclopædia Britannica* (у 15 издања 1768–2010).

За разлику од Матице словенске, која се сарадњи одазвала 10. септембра 1871, Југословенска академија знаности и умјетности приспели предлог није прихватила. Његово разматрање поверила је најпре (31. маја) посебном одбору, са по једним представником сва три разреда: „филологичко-хисторичкога”, „филозофичко-правословнога” и „математичко-природословнога”, међу којима је био и предстојник првог, Ф. Рачки. По извештају тог одбора већало се потом (28. јуна) и на пленарној седници, где „одлучено би одговорити, да” приспели предлог загребачка академија „не би могла [...] нити препоручити нити подупирати” (Записници ЈАЗУ 1871: 15, 227–228; 17, 211). Одричан одговор она је напослетку и образложила у писму које је београдским колегама упутила 13. јула, „јер не би хотјела да и тко посумња о њезиних најсрчанијих симпатијах спрам најближјега и најсроднијега научног савезника или о њезином озбиљном уважавању оних племенитих намера, које бјеху пред очима и предложитељу кад је свој предлог стављао и српском ученом друштву кад га је прихватило”. У образложењу се понајвише истиче како чланство ЈАЗУ израду енциклопедије „за наше [ондашње јужнословенске] околности сматра [...] прераном”, утолико што „мисли, да наша књижевност

јоштер није на оном степену развитка те би сама из себе, нутарњом својом снагом, кадра била подносити врстан научни рјечник”, а нарочито утолико што „вјерује [...], да онај проблематични добитак, којему се надамо од научнога рјечника, не би био управо никакав према губитку и штети, коју би осјетила наша књижевност, да се чак наша учена друштва [...] на више година већим диелом одреку своје најпрече научне сврхе те приону за научни рјечник” (АСАНУ: СУД, 1871/59).

Оваква одлука ЈАЗУ доима се неочекиваним из двају разлога: утолико што је донета баш у раздобљу наводно изразито складних српско-хрватских односа, а нарочито утолико што се за склад поменутих односа многозаслужном често сматра Народна странка, чији су најугледнији и најутицајнији чланови били управо идејни творац и први покровитељ ЈАЗУ, бискуп Ј. Ј. Штротсмајер, и њен први и двоцосенијски председник, Ф. Рачки. Утисак о неочекиваности одлуке унеколико мења, и то у обама смеровима, податак да су само који месец раније не само либерални грађански кругови са обе стране Саве и Дунава него и кнежевско намесништво и (додуше уз благи имплицитни прекор) београдски митрополит помогли Штротсмајеров излазак из крајње компромитујуће ситуације у коју је овај упао изјавом за енглески католички недељник *Таблет*, датом преко каноника, да је ЈАЗУ и друге установе у хабзбуршкој Хрватској утемељио „једино и само” с циљем „да католичком јединству поврати онај део нашега народа који је одељен данас” (Крстић 2021: 61–72).

Треба, ипак, указати на још нешто, и те како релевантно. Наведено писмо из Загреба потписао је, поред Ф. Рачког, и Ђ. Даничић, као тајник ЈАЗУ (1867–1873). С обзиром на порекло и такав положај, он је остварењу Бошковићеве замисли можда могао битно допринети, али узимајући на знање додатне чињенице сигурније је констатовати да Даничићева познанства у Београду пројекту никако нису погодовала. С. Бошковић беше, наиме, „једна од перјаница либерализма у Србији” (Растовић 2023: 319), а с либералним покретом Даничић се још крајем педесетих и почетком шездесетих озбиљно разилазио, чак и сукобљавао отворено и жестоко. Ово понајвише важи за Бошковићевог кума В. Јовановића, који је у претходном нереализованом пројекту, *Енциклопедије наука*, био задужен за „науку о пољској привреди” (Радња ДСС 1863: 386–387), поред других либерала: свог стрица и пројектног руководиоца, Д. Матића, потом П. Срећковића и А. Васиљевића (задужених за историју српског народа, одн. српске књижевности), па и самог С. Бошковића (задуженог за филозофију права).

Извесно је Даничићу, нпр., било неправдо што је уредништво над *Српским новинама* с његовог брата М. Поповића 1859. г. по смени династија, Влада пренела на либерале: најпре на В. Јовановића, а потом на С. Бошковића. Извесно су му биле непријатне и полемике попут оне коју је поводом његовог негативног приказа Илићеве *Српске писменице* (1860) опет либерал А. Васиљевић заподенуо у рубрици „Припослато” првог годишта *Трговачких новина* (1861), назвавши га аутором „оне огромне синтаксе”, у којој се „више гледало на количину него на каквоћу”, као да се пише „за

публику средњих векова” (29. априла / 11. маја, бр. 27: 95), а у наставцима додавши да „нђгови [Даничићеви] разлози о Србскомъ ѣзику на спадају ни у какву науку” (6/18. маја, бр. 28: 100), те да је „онако готову, сасвимъ израђену деобу глагола [Даничић] преписао [из *Чешког правописа* В. Ханке (‘1844)]” (11/23. маја, бр. 29: 102).

Извесно је Даничића обеспокојавало и што се у ДСС убрзано укорјењују либералски ставови, попут става да је то друштво „све што је могло [...] жертвовало [...] спомену српске прошлости”. У изјави из 1862. г. која садржи овај навод, В. Јовановић, наиме, предлаже да *Гласник ДСС* излази „што чешће, засад бар сваке недеље”, а колегама члановима да се – и надаље негујући „свест о прошлој слави као силно побуђење за племенитост и сваку врлину подмлађеног народа” – „одма свим силама” потруде „око свестраног и што подпунијег осветљивања савремених научних истина”. Једино би се тако, по Јовановићевом суду, „у србском свету у правом смислу распростирале науке, којима се човек спрема за човека”, и једино би се тако напослетку „обори-ле оне отврдле предрасуде и она слепа везаност за престарело, што обично преузимају мах, кад се неиде са временом напред” (АСАНУ: ДСС, 1862/48).

У истом је духу била примедба с којом се Даничић суочио на седници ДСС одржаној 19/31. октобра 1861, пошто је представио одабране чланке *Рјечника из књижевних старина српских* и предложио да тој књизи издавач буде управо ДСС. Поред гласова одобравања, тада су се, наиме, зачула и „противна мишљења, у којима се подиже и сумња: је ли вредно да друштво издаје речник од старог језика кад још нема довољних речника ни од садашњег, а и сумња: може ли друштво примити предлог докле му се овај речник не изнесе цео, те га цела разгледа”. Ко је те, за Даничића (али и уопште) увредљиве дилеме изнео, не наводи се у записнику са седнице (који је, као секретар, водио баш Даничић), али је очигледно да је прва била у пуном сагласју с либералским назорима, као што је очигледно и да ДСС Даничићев речник није примило очекиваном акламацијом, због чега је овај на првој следећој седници поднео оставку „на даякошнѣ секретарство” (Записници ДСС: 919, 921), али и на само чланство (в. и Новаковић 1886: 419–422, 440–441).²

После поменутог предлога који је изнео 1862. г., В. Јовановић је атмосферу у ДСС узбуркао и на последњој седници, 26. јануара / 7. фебруара 1864, критикујући туђинске (па и пречанскограђанске) упливе на српску културу, али и покушавајући да изнесе још један (конзервативнијим члановима) неприхватљив предлог – да се врата установе отворе „сваком народном пријатељу, који се осећа позван да служи духовном развитуку синова српских”. Образложење је било још саблажњивије: „Стидно је то да сваке године дангубимо око питања: ко је достојан да буде уведен у наш ред. Искључивање од реда могло је бити само језуитска³ потреба” (Јовановић 1864: 17). Брошури

² Оставка се чува у Историјској збирци Архива САНУ (сигн. 9033), а репродукована је у Поповић 1959: 159.

³ Чак и ако је посредни пука коинциденција, ваља напоменути да је код језуита била васпита-на и тадашња кнегиња, Ј. (Хуњади) Обреновић, којој је Даничић био наставник српског језика и одан пријатељ (в. Поповић 1959).

Србенда и готован, у којој је ова беседа објављена пошто су В. Јовановића спречили да је одржи, Даничић је реплицирао анонимном брошуром *Србин Србенди*, у којој с много јетке ироније исмева либералска снатрења, посебно залагање за слободу штампе. ДСС, одн. тада основано СУД у тој брошури Даничић ([1864] 1925: 354) пречесто помиње као „србендасту академију”, називајући је тако наводно „по вољи [...] сметенога беседника”. Врло је, међутим, снажан утисак да се таквом квалификацијом приговорило ипак целом Друштву, што потпада под утицај либерала и њихове пропагандне истрајности (Бешлин 2018: 291).

Што је речено за Даничићева познанства у Београду, важи и за једно познанство у Новом Саду. Либералском пројекту југословенске енциклопедије није, наиме, погодновало ни што је један од најближих Даничићевих пријатеља, Ј. Бошковић (в. Поповић 1959), тадашњи уредник *ЛМС*, био и један од двојице матичара одређених за оцену предлога приспелог из СУД. Макар један од те двојице извештача није испољио задовољавајућу ажурност, па су Књижевном одељењу МС њихови реферати предочени тек на седници 31. маја / 12. јуна 1872. У свом, негативном, Ј. Бошковић је при томе набројао аргументе врло сличне цитиранима из писма ЈАЗУ, па и неке још убедљивије. Онда је, „по подужем претресу”, одлучено да се представници свих јужнословенских учених друштава ипак позову на збор, „у Ос[иј]ек, као географски згодно место”, како би поред пројекта предложеног у СУД размотрили и алтернативне, у првом реду издавање (на сва три језика упоредо) популарних приручника за 10–15 изабраних научних дисциплина. Учешће на том састанку прихватиле су Матица илирска и Матица далматинска. СУД је изразило спремност за састанак који би, напротив, био одржан у Београду, док се ЈАЗУ заинтересовала за алтернативни пројекат изричито напоменувши да на договор о енциклопедији не може послати ниједног представника (Милисавец 1992: 314–317).

7. Закључак. Мада се српска метаенциклопедистика није развила до ступња који би се могао сматрати задовољавајућим, досадашњи прегледи српске продукције енциклопедија с лексиконима овде су потврђени као поуздани. Па ипак, извесне су исправке биле нужне, и то у оба историографским равнима. У дијахронијској смо историју српског енциклопедизма, тако, протегли у дубину, увидом да она, као и свака друга делатност, не почиње сместа остварењима која су у свом жанру типична, одн. „права”, те да има и достојне претече.

Поводом аутора који су и у досадашњим прегледима развоја српске енциклопедијске лексикографије именовани као њени родоначелници, овај је пут историја те делатности протегнута у ширину, увидом да су Срби унутар првих правих енциклопедија с лексиконима све експлицитније изражавали и мерила по којим израда тих публикација треба да се управља (и, наравно, вреднује). У пригодном предговору П. Радовановић нпр. указује на пријемчивост (текста) и прилагођеност (циљној корисничкој групи), док В. Јовановић указује на релевантност (увршћених информација) и једноставност (употребе, одн. корисниковог сналажења).

У истој, синхронизијској равни историја српског енциклопедизма овај је пут проширена увидом да су сви родоначелници дотичне лексикографске делатности били укључени и у рад српских академијских установа (Вук, П. Стаматовић и П. Радовановић од 1842, а В. Јовановић од 1862). У случају опште енциклопедије са склоношћу ка националној ДСС је 1863. г., штавише, наступило и као (да се послужимо термином Закона о ауторском праву) „организатор израде колективног дела”, али тај пројекат није одмакао даље од самог почетка. У следећем покушају, из 1871. г., национална енциклопедија знатнијег, јужнословенског опсега, с друге стране, није ни започета, првенствено због јазу у ентузијазму СУД, као иницијатора, и ЈАЗУ, као потенцијално првог копродуцента. Речени јаз није премошћен упркос Даничићевим познанствима и у СУД и у ЈАЗУ, ако није и продубљен макар делом услед такве, наизглед искористиве Даничићеве позиције.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Бешлин 2018:** Б. Бешлин, Борба либерала за превласт у ДСС и МС (1864–1866), *Глас Одељења историјских наука САНУ*, XVIII, 281–299.
- Бојовић 2025:** З. Бојовић, *Историја дубровачке књижевности* (прир. Б. Летић), Нови Сад: Издавачки центар МС.
- Даничић 1925:** Ђ. Даничић, Србин Србенди, *Ситнији списи*, I (прир. Љ. Стојановић), Београд: СКА, 354–361.
- Деретић 2004:** Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Жуњић 2021:** С. Жуњић, *Историја српске филозофије*, III: *Прва половина XIX века*, 2: *Ванинституционална филозофија* (прир. И. Марић), Београд: Досије студио.
- Записници ДСС:** *Записници седница Друштва српске словесности 1842–1863* (прир. В. Крстић и М. Станић), Београд: АСАНУ, 2011.
- Записници ЈАЗУ 1871:** *Izvodi iz zapisnika JAZU, Rad JAZU*, 15, 224–231; 17, 211–223.
- Јагодић 2013:** М. Јагодић, Библиотека Лицеја 1846. године, *ЗбМСИ*, 88, 101–140.
- Јовановић [1864]:** В. Јовановић, *Србенда и готован*, у Новом Саду Брзотиском епископске печатње.
- Јовановић 1870–(1873):** В. Јовановић, *Политични речник*, I, Нови Сад: Уједињена омладина српска, II–(IV), Београд: Главна књижара српска Ј. Д. Лазаревића.
- Јовановић С. 1991:** С. Јовановић, Владимир Јовановић, *Сабрана дела*, XI (прир. Ж. Стојковић), Београд: БИГЗ – Југославијапублик – СКЗ, 81–115.
- Крстић 2021:** В. Крстић, *Изабрана дела*, VII: *Бискуп Штросмајер – Хрват, великохрват или Југословен*, Нови Сад: Архив Војводине – „Православна реч”.

- Милисавац 1992:** Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, II (1864–1880): *Време изневерених нада и борбе за опстанак*, Нови Сад: МС.
- Милосављевић 2023а:** Б. Милосављевић, Димитрије Матић (1821–1884), у: Ж. Чековић (ур.), *Председници Друштва српске словесности и Српског ученог друштва*, Београд: САНУ, 163–223.
- Милосављевић 2023б:** Б. Милосављевић, Владимир Јовановић (1833–1922), у: Ж. Чековић (ур.), *Председници Друштва српске словесности и Српског ученог друштва*, Београд: САНУ, 399–449.
- Млакар 2017:** М. Mlakar, *Srpska enciklopedika u Srbiji*, *Studia lexicographica*, 21, 7–42.
- Млакар 2019:** М. Mlakar, *Enciklopedika u Srbiji: U traganju za zavodom*, *Studia lexicographica*, 24, 7–73.
- Новаковић 1886:** С. Новаковић, Белешке о Ђ. Даничићу: Прилог к историји српске књижевности, *ГНК*, VIII, 389–484.
- Оцић 2014а:** Д. Оцић, Енциклопедијска мисао и делатност Станоја Станојевића, *Љетопис СКД „Просвјета”*, XIX, 267–296.
- Оцић 2014б:** Д. Оцић, Енциклопедистика као национални интерес, *ЛМС*, 493/3, 289–313.
- Поповић 1959:** М. Поповић, *Ђура Даничић*, Београд: Нолит.
- Радња ДСС 1863:** Извештај о радњи Друштва српске словесности за 1863. годину, *ГСУД*, 27, 382–388.
- Радња СУД 1871:** Радња Српског ученог друштва, *ГСУД*, 30, I–XIX.
- Радовановић ²1856:** П. Радовановић, *Обшта знања свакомъ човеку нужна*, у Београду, у Правителственной Књигопечатњи.
- Радовановић М. 1973:** М. Радовановић, Вук Караџић – етнограф и фолклорист, *СЕЗб*, LXXXV.
- Растовић 2023:** А. Растовић, Стојан Бошковић (1833–1908), у: Ж. Чековић (ур.), *Председници Друштва српске словесности и Српског ученог друштва*, Београд: САНУ, 315–341.
- Срезњевски 1937:** И. Срезњевски, Вук Стефановић Караџић – биографска и библиографска скица (прев. М. Московљевић), *СКГ*, LII/5, 383–399.
- Стаматовић 1834:** П. Стаматовичемъ произведенъ, *Младый Сербльинъ у всемирномъ Царству*, у Будиму, писмени Кр. Всеучилища Пештанскогъ.
- Тешић и др. 2018:** М. Тешић и др. (ур.), *Српска лексикографија од Вука до данас*, Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије.
- Томин 2020:** С. Томин, Два средњовековна зборника – састав и особености, у: В. Баљ и Ј. Стојановић (прир.), *О Горичком зборнику*, Подгорица: Друштво чланова МС у ЦГ – Београд: „Службени гласник”, 257–274.
- Чалић 2023:** Б. Чалић, *У сазвежђу Орфелина*, Загреб: СКД „Просвјета”.

Milan D. IvanovićMEMBERS OF THE SOCIETY OF SERBIAN LETTERS AND ITS SUCCESSOR
INSTITUTIONS AS FOUNDERS OF THE SERBIAN
ENCYCLOPEDIC LEXICOGRAPHY

Summary

The actual beginning of encyclopedic lexicography in the Serbian language dates back to the period from 1818, when the first proper publication was issued (though only part of articles published were such), to 1888, when the first genuine biographical dictionary was published. The seven decades long period includes also three attempts the paper draws special attention to – one of a general encyclopedia, though very concise and thematically organised, one of an actual but unfinished specialised encyclopedia, and also a failed attempt to initiate the preparation of an actual general encyclopedia inclining towards being national, as a genre which was and has remained the core of the subject activity of lexicography. The paper primarily shows that the leading role in all of the above projects was played, i.e. could have been played by the members of the Society of Serbian Letters and its successor institutions, and that in the last such case, with Đ. Daničić as the would-be intermediary, the Serbian Learned Society could have also acted as “the organiser of the compilation of the collective work”.

Key words: encyclopedias, encyclopedic lexicography, encyclopaedistics, Society of Serbian Letters, Serbian Learned Society.